

De RoSa-factsheets maken u wegwijs in het gelijke kansenlandschap in Vlaanderen. Telkens wordt er op een bepaald terrein nagegaan wat de situatie is. Zowel bredere thema's als meer specifieke krijgen aandacht, naargelang de relevantie en/of beschikbaarheid van informatie en het voorhanden zijn van cijfermateriaal. Bedoeling is niet zozeer volledigheid te bieden maar wel op een overzichtelijke en toegankelijke manier de positie van de vrouw in Vlaanderen te schetsen. RoSa is sinds 1978 in Vlaanderen hét adres voor informatie en documentatie over gelijke kansen, emancipatie en vrouwenstudies in binnen- en buitenland.

Nr. 5 • oktober 2000

Mijlpalen in de Belgische politieke geschiedenis en vorming van de Belgische staatsstructuur.

Inleiding

In 1830 wordt de Belgische onafhankelijkheid uitgevaardigd, een jaar later legt de van Duitsland afkomstige edelman Leopold von Saxe-Coburg de eed af als vorst van het koninkrijk België.

In 1993 wordt de vierde fase van de hervorming van de Belgische staat afgerond. Deze vierde fase vormt de voorlopige bekroning van de evolutie van België van een centraal geleide staat met een eenvoudige structuur tot een federale staat, met autonome bevoegdheden voor de deelstaten. Tussen deze twee mijlpalen ligt natuurlijk een hele geschiedenis, en om de aard en de finesses van de actuele Belgische staatsstructuur te begrijpen, is een basiskennis van die geschiedenis onontbeerlijk. Voor een begrip van het waarom van de staatsvorming zijn vooral volgende twee historische componenten van belang: 1) de geschiedenis van de Belgische taalpolitiek en 2) de Belgische sociaal-economische geschiedenis.

Het koninkrijk België: een kort historisch overzicht

België ontstond in 1830 door zich af te scheiden van Nederland, waarmee het gedurende vijftien jaar (vanaf het Congres van Wenen) het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden had gevormd. De nieuwe staat had vier miljoen inwoners en was duidelijk onderscheiden in een noordelijk en een zuidelijk deel. België lag (en ligt nog steeds) op de grens van het Germaanse en het Romaanse taalgebied: in het noordelijk deel van België, Vlaanderen, sprak men Nederlands, in het zuidelijk deel, Wallonië, sprak men Frans. De vier miljoen inwoners waren verdeeld in ca. 2.200.000 Vlamingen en ca. 1.700.000 Walen. Ondanks het overwicht van de Vlamingen werd enkel het Frans als officiële Belgische taal ingevoerd, niet zozeer omdat de Walen het in de nieuwe staat voor het zeggen hadden, maar wel omdat de voltallige economische, politieke en financiële elite, dus ook de Vlaamse, zich bediende van het Frans. Het Frans was nu eenmaal omgeven met meer prestige dan het Nederlands dat enkel nog als volkstaal bleef bestaan.

Op economisch vlak presteerde België van bij het begin erg sterk. België was na Engeland de eerste Europese regio waar het industrieel kapitalisme

floreerde. In het midden van de negentiende eeuw behoorde België tot de wereldleiders in sectoren als de glasnijverheid en de wapen- en textielindustrie. Deze welvaart kwam echter niet ten goede aan alle Belgen. België stond bekend om zijn lage lonen, lange werktijden en slechte arbeidsomstandigheden, stuk voor stuk voorwaarden voor een snelle accumulatie van kapitaal. Ook op andere vlakken was de spreiding van de welvaart ongelijk: terwijl Vlaanderen in hoofdzaak een agrarisch en arm gebied bleef, floreerden vooral de Waalse staal- en steenkoolnijverheid. Net zoals ook elders in Europa kwam deze ongelijkheid na verloop van tijd onder druk te staan, en dat resulteerde onder meer in een geleidelijke omvorming van de kieswetgeving, in 1921 werd het mannelijk algemeen stemrecht ingevoerd.

Ook diegenen die ten strijde trokken tegen de achtergestelde positie van het Nederlands en de Vlamingen in België, de zogenaamde Vlaamse Beweging, boekten enkele belangrijke overwinningen. Het oorspronkelijke doel om een tweetaligheid Nederlands/Frans in heel België af te dwingen, bleek wel niet haalbaar. Daarom werd het geweer al snel van schouder veranderd en begonnen de Vlamingen te ijveren voor de volledige vernederlandsing van het Vlaamse territorium, een proces dat, uitzondering gemaakt voor de Belgische hoofdstad Brussel, uiteindelijk in 1968 werd afgerond.

Wie dacht dat de problemen tussen Vlamingen en Walen hiermee definitief opgelost waren, vergist zich. Na de tweede wereldoorlog geraakten steeds meer mensen, aan beide zijden van de taalgrens, ervan overtuigd dat de verschillen tussen het noorden en het zuiden van het land zodanig groot geworden waren, dat het voor de beide landsdelen voordelig zou blijken om in de toekomst zelf meer bevoegdheden uit te oefenen en minder over te laten aan de centrale Belgische staat. De verschillen tussen Vlaanderen en Wallonië werden niet enkel gesitueerd op vlak van taal en cultuur, die de onderbouw vormden van de Vlaamse eis voor meer autonomie, maar bijvoorbeeld ook op vlak van economie. Terwijl het in de eerste honderd jaar van het Belgische koninkrijk overduidelijk Wallonië was dat de sterkste economische prestaties leverde, werden in de loop van de jaren zestig van deze eeuw de rollen omgedraaid en was het Vlaanderen dat het voortouw nam. Hierdoor ontstond ook vanuit Wallonië een eis voor meer autonomie. Men wilde er namelijk eigen recepten uitproberen om de kwakkelende economie er bovenop te helpen, en die wens werd nog versterkt door de Belgische demografische evolutie die de balans definitief in het voordeel van Vlaanderen had doen overhellen. Ook op politiek vlak waren de verschillen tussen Vlaanderen en Wallonië duidelijk. Terwijl het in Wallonië de socialistische partij was die een machtsbasis kon uitbouwen, zwaaide in Vlaanderen de katholieke centropartij CVP de plak.

Al die factoren samen leidden ertoe dat aan beide zijden van de taalgrens een consensus groeide om de Belgische staat om te vormen van een unitaire naar een federale staat. De eerste staatshervorming vond plaats in 1970, de vierde en voorlopig laatste in 1993. Voorlopig, want zowat iedereen is het er over eens dat het proces van de Belgische staatshervorming nog niet is afgelopen.

België: van een unitaire naar een federale staat (1970-1993)

1970

De eerste staatshervorming vond plaats in 1970. Daarvoor waren wel reeds een aantal taalwetten gestemd die België hadden verdeeld in taalgebieden en die de bestuurstaal van elk gebied regelden. België bestond uit vier taalgebieden, een Nederlands taalgebied (Vlaanderen), een Frans taalgebied (Wallonië), een Duits taalgebied (9 gemeenten in het oosten van Wallonië) en een tweetalig (Nederlands-Frans) taalgebied Brussel-Hoofdstad.

De opdeling in taalgebieden was een delicate operatie die vooral aan de grens tussen het Nederlandse en het Franse taalgebied voor heel wat problemen zorgde. Legendarisch in dit verband zijn de perikelen rond het dorpje Voeren, dat bij de Vlaamse provincie Limburg werd gerekend, ondanks protest van Franstaligen uit de Waalse provincie Luik en de Franstalige inwoners van het dorp Voeren zelf. Om conflicten in verband met de ligging van de taalgrens zoveel mogelijk te ontzenuwen werden wel taalfaciliteiten voorzien, die inwoners van een taalgebied de mogelijkheid gaven hun administratieve aangelegenheden in de andere landstaal te vervullen. Onder meer in enkele randgemeenten van de hoofdstad Brussel werd van deze techniek gretig gebruik gemaakt.

Bij de start van de onderhandelingen voor de eigenlijke staatshervorming van 1970 hadden zowel Nederlandstaligen als Franstaligen een eisenpakket klaar. De Vlamingen hamerden op culturele autonomie, de Walen eisten meer economische zelfstandigheid en daarenboven garanties dat hun demografische minderheidspositie hen niet politiek zou marginaliseren ten opzichte van de Nederlandstaligen.

De wensen van de verschillende bevolkingsgroepen werden als volgt ingevuld: in de eerste plaats werd België opgedeeld in drie cultuurgemeenschappen, een Nederlandse, een Franse en een Duitse. De gemeenschappen kregen een eigen parlement en waren bevoegd voor aangelegenheden die met taal en cultuur samenhangen. Onderwijs werd echter maar voor een beperkt gedeelte naar de gemeenschappen overgeheveld.

In 1970 werd België ook nog eens opgedeeld in drie gewesten, een Vlaams gewest, een Waals gewest en een Brussels gewest. Over de precieze afbakening van het territorium en de precieze bevoegdheden van de gewesten geraakte men het nog niet eens, maar het was duidelijk dat de gewestvorming het startpunt was van de economische decentralisering waar de Franstaligen voor hadden geijverd.

Tenslotte werden in 1970 ook nog een aantal grondwettelijke waarborgen ingebouwd die de Franstalige minderheid in België moest beschermen. Zo werd het parlement opgedeeld in taalgroepen, en werd voorzien dat voor wetten die raakten aan de grondrechten van de Belgen een bijzondere meerderheid benodigd was, d.w.z. een meerderheid in de beide taalgroepen. Tegelijk werd in de grondwet bepaald dat de Belgische regering moest samengesteld zijn uit evenveel Waalse als Vlaamse ministers, de eerste minister niet meegerekend.

1980

Ter gelegenheid van de tweede staatshervorming, in 1980, werden de bevoegdheden van gemeenschappen en gewesten aanzienlijk uitgebreid. De cultuurgemeenschappen van 1970 werden gewoonweg 'gemeenschappen', waardoor hun bevoegdheden konden worden uitgebreid van cultuur naar zgn. persoonsgebonden aangelegenheden, zoals gezondheidszorg en bijstand aan personen. De gewesten op hun beurt kregen een concrete invulling van hun bevoegdhedenpakket, en kregen eigen verantwoordelijkheid op vlak van plaatsgebonden aangelegenheden, zoals leefmilieu, ruimtelijke ordening, gewestelijke economische ontwikkeling en tewerkstellingsbeleid.

Gewesten en gemeenschappen kregen ook eigen parlementen en eigen regeringen die voorlopig nog werden samengesteld op basis van de taalgroepen van de Belgische instellingen, maar die hun bevoegdheden konden uitoefenen met dezelfde kracht van wet als de nationale regering. In Vlaanderen besliste men wel om gewest en gemeenschap te fuseren en hun bevoegdheden door één parlement en één regering te laten uitoefenen. Samengevat had men in 1980 in België één nationale (federale) regering en één parlement, één Vlaamse Raad en één Vlaamse Regering, een Franse Gemeenschapsraad, een Duitse Gemeenschapsraad, een Waalse Gewestraad, een Franse Gemeenschapsregering, een Duitse Gemeenschapsregering en een Waalse Gewestregering.

Om al deze niveaus in elkaar te laten vloeien en bevoegdheidsconflicten tussen de nationale

staat België en haar deelgebieden op te lossen werd tenslotte ook een Arbitragehof opgericht. Dat was nodig omdat tussen wetten op nationaal niveau en wetten op regionaal niveau (decreten) geen hiërarchie bestond.

Hoewel de staatshervorming van 1980 vrij ingrijpend was, kan men op dat moment toch nog niet spreken van een federale staat. Daarvoor waren een aantal noodzakelijke voorwaarden nog niet vervuld, zoals een rechtstreekse verkiezing van de deelstaatparlementen en een volwaardige eigen financiering van de gewesten. Daarnaast bleven er nog enkele hete hangijzers onopgelost, zoals het statuut van het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad dat door de staatshervorming niet was bedacht met eigen instellingen of bevoegdheden.

1988

In 1988 werden de bevoegdheden van de gemeenschappen en de gewesten aanzienlijk uitgebreid. De belangrijkste overheveling van bevoegdheden was ongetwijfeld die van onderwijs, maar ook op vlak van milieu, economie, wetenschappelijk onderzoek en openbare werken werd verder gefederaliseerd. Ook over Brussel werd een akkoord bereikt. Brussel werd een volwaardig gewest met een eigen parlement en een eigen regering, met een gewaarborgde vertegenwoordiging van de Nederlandstalige minderheid. Tenslotte werd ook de financiering van de gemeenschappen en de gewesten geregeld. Terwijl deze vroeger afhankelijk waren van 'schenkingen' van de overheid konden zij nu rekenen op een vast aandeel in de rijksbelastingen dat werd samengesteld via allerlei verdeelsleutels.

1993

De staatshervorming van 1993 heeft gezorgd voor het actuele uitzicht van de Belgische staat. Niet alleen werden terug een heel aantal bevoegdheden overgeheveld, er werd ook gewerkt aan zgn. homogene bevoegdheidspakketten, m.a.w. de scherpe kantjes en ongerijmdheden van vorige staatshervormingen werden zoveel mogelijk weggevijsd. Verder werden de rechtstreekse verkiezingen van de diverse deelstaatparlementen mogelijk gemaakt en werd de provincie Brabant opgesplitst in een Vlaamse en een Waalse provincie, Vlaams-Brabant en Waals-Brabant. Ook belangrijk waren de toekenning van een constitutieve autonomie aan de deelstaten, waardoor deze binnen de grenzen van de grondwet de organisatie en de structuur van hun instellingen zelf kunnen regelen.

België na vier staatshervormingen

Vandaag is België een federale staat die het zwaartepunt van de beslissingsmacht enerzijds bij de federale staat zelf en anderzijds bij de gemeenschappen en de gewesten heeft gelegd. Tussen de federale staat, de gemeenschappen en de gewesten bestaat geen hiërarchie. België kent echter nog beslissingsniveaus. Eén supranationaal, de Europese Unie, en twee ondergeschikte, de provincies en de gemeenten. Voor een Belgische burger zijn er dus in totaal zes niveaus, waarop voor haar of hem geldende wetten en rechten of plichten worden geproduceerd. De manier waarop bevoegdheden op elk van deze niveaus worden uitgeoefend, verschilt niet fundamenteel van de manier waarop dit in andere Europese parlementaire democratieën gebeurt: op elk niveau bevindt zich telkens een uitvoerend en een controlerend, wetgevend orgaan. (zie Tabel).

Tabel

BELEIDSNIVEAU	GRONDGEBIED	BEVOEGDHEDEN	WETGEVEND ORGAAN	UITVOEREND ORGAAN
Europa	15 lidstaten	Gemeenschappelijke markt	Raad van ministers + Europees Parlement	Commissie + Raad van ministers
Federaal	België	Institutionele, economische, Financiële en sociale eenheid; Openbare veiligheid	Federaal Parlement	Federale regering
Gemeenschappen	Vlaamse	CultuurTaalgebruik	Vlaams Parlement	Vlaamse regering
	Franse	Persoonsgebonden aangelegenheden	Franse gemeenschapsraad	Franstalige Gemeenschapsregering
	Duitstalige		Duitstalige gemeenschapsraad	Duitstalige Gemeenschapsregering
Gewesten	Vlaams gewest	Territorium gebonden aangelegenheden	Vlaams Parlement	Vlaamse regering
	Waals gewest		Waals Parlement	Waalse gewestregering
	Brussels Hoofdstedelijk gewest		Brusselse Hoofdstedelijke Raad	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk gewest
Provinciaal	10 provincies	Provinciaal belang	Provincieraad	Bestendige deputatie
Gemeentelijk	589 gemeenten	Gemeentelijk belang	Gemeenteraad	College van burgemeester en Schepenen

Bron: Parlementaire Info-Steekkaarten

Voor alle duidelijkheid geven we nog eens een ruwe schets van de verschillende bevoegdheden op elk niveau.

A. Supranationaal

Voor België worden de bevoegdheden op het supranationale niveau uitgeoefend door de Europese Unie. De bevoegdheden die de lidstaten (waaronder België) aan de Europese Unie hebben afgestaan, hebben stuk voor stuk te maken met de realisatie van een Europese economische en monetaire unie. Zij werden in eerste instantie toegekend door het Verdrag van Rome en later gewijzigd door de verdragen van Maastricht en Amsterdam. Enkele voorbeelden van bevoegdheden: landbouw en visserij, toezicht op eerlijke en vrije concurrentie tussen bedrijven, vrij verkeer van goederen en personen...

B. Nationaal en Regionaal

Tussen het nationale niveau (de federale staat) en de regionale niveaus (gemeenschappen en gewesten) bestaat in België geen hiërarchie. Beide niveaus zijn gelijkwaardig en zijn elk op andere terreinen bevoegd.

De federale staat is op dit moment bevoegd voor onder meer: de grondwet (de deelstaten

hebben (nog) geen eigen grondwet), defensie, sociale zekerheid, arbeid, pensioenen, justitie, buitenlandse zaken m.b.t. federale materies, ontwikkelingssamenwerking, financiën... en de zogenaamde residuaire bevoegdheden, dat zijn de bevoegdheden die niet uitdrukkelijk aan de gemeenschappen of de gewesten zijn toegekend.

De bevoegdheden van het regionale niveau zijn verdeeld over de gemeenschappen en de gewesten. De gemeenschappen zijn bevoegd voor onder andere onderwijs, cultuur en welzijn, de gewesten hebben het laatste woord over onder meer vervoer, ruimtelijke ordening, milieu en tewerkstellingsbeleid.

C. Provinciaal en Gemeentelijk

Vlaanderen en Wallonië zijn ook nog eens opgedeeld in provincies. Beide tellen vijf provincies. Vlaanderen bestaat uit West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Limburg en Vlaams-Brabant. Wallonië uit Henegouwen, Waals-Brabant, Namen, Luik en Luxemburg. De negen gemeenten van de Duitstalige Gemeenschap bevinden zich op het grondgebied van de provincie Luik. De vijf Vlaamse provincies vormen samen het Vlaamse Gewest, de vijf Waalse het Waalse Gewest. Brussel heeft een apart statuut, vormt op zichzelf een gewest en behoort tot geen enkele provincie. De bevoegdheden van de provincie zijn beperkt. Provincies zijn bevoegd voor hun eigen onderwijs en wegennet én de uitvaardiging en opvolging van rampenplannen.

De kleinste bestuurlijke eenheid in België tenslotte is die van de gemeenten. België bestaat uit 589 gemeenten. De grootste gemeenten, althans wat bevolkingsgraad betreft, zijn - naast Brussel- Antwerpen en Gent in Vlaanderen en Luik en Charleroi in Wallonië. Enkele gemeentelijke bevoegdheden: cultuur, sport, gemeentepolitie, wegennet...

D. Slot

De verdeling van bevoegdheden zoals die er op dit moment uit ziet, is niet eeuwig. We gaven eerder reeds aan dat het proces van de Belgische staatshervorming nog niet is afgerond. Het ziet er naar uit dat de federale staat België haar bevoegdheden verder zal zien afslanken, en wel in twee richtingen. Aan de ene kant zal de verder schrijdende Europese integratie naar alle waarschijnlijkheid voor een verdere overheveling van bevoegdheden naar Europa zorgen, maar tegelijk zullen andere federale bevoegdheden gedecentraliseerd worden naar Vlaanderen en Wallonië.

Literatuur

- Alen A., Meersschant F., *De grondwet van het federale België*, Antwerpen, Kluwer, 1997.
- Alen A. en Suetens L.P., *Het federale België na de vierde staatshervorming*, Brugge, die Keure, 1993.
- Craeybeckx J., Meynen A., en Witte, E., *Politieke geschiedenis van België*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1993.
- Falter, Rolf, *Tweedracht maakt macht. Wegwijs in het federale België*, Tielt, Lannoo, 1994.

Samenstelling - Erik d'Haveloose